

Anna Majewska-Owczarek*

Martyna Justyńska*

Wspieranie zdolności twórczych dzieci w edukacji domowej – wskazania do przyszłych badań

Abstrakt

Zadaniem wszystkich rodziców jest rozpoznanie i stymulowanie uzdolnień twórczych swoich dzieci oraz wspieranie ich rozwoju. Aby zrealizować w pełni to zadanie, potrzebna jest atmosfera wzajemnego zaufania, bezpieczeństwa, akceptacji, a przede wszystkim – miłości. Rodzice, którzy znają swoje dzieci, ich mocne i słabe strony, potrafią stymulować ich wszechstronny rozwój, motywując tym samym do podejmowania aktywności twórczej i wytrwałości. Szczególny obszar, dający rodzicom tę możliwość, stanowi edukacja domowa. Polska literatura przedmiotu dotycząca edukacji domowej nie jest obszerna. Rozważania oscylują głównie wokół umocowania prawnego tej formy edukacji, jej istoty, praktyki, szans oraz zagrożeń w zakresie rozwoju poznawczego i społecznego. Niniejszy artykuł pozwala na poszerzenie wiedzy w obszarze praktyk podejmowanych w edukacji domowej. Uzupełnia lukę w wiedzy dotyczącej miejsca twórczości w tym rodzaju kształcenia, wskazując na spójność założeń teoretycznych dotyczących wspierania rozwoju zdolności twórczych dzieci z charakterystyką środowiska rozwoju w edukacji domowej.

Słowa kluczowe: zdolności twórcze, edukacja domowa, środowisko rodzinne, środowisko twórcze.

* Uniwersytet Łódzki.

Artykuł otrzymano: 23.11.2022; akceptacja: 24.03.2023.

Supporting Children's Creative Abilities in Home Education – Indications for Further Research

Abstract

Identification and stimulation of children's creative abilities and supporting their development is the objective of all parents. The condition necessary to fully accomplish this task is creating an atmosphere of mutual trust, safety, acceptance and, most of all, love. Parents, who know their children, their strengths and weaknesses, are able to stimulate their comprehensive development, which results in motivating them to undertake creative activities and teaches them persistence. Homeschooling is a special area which offers parents this possibility. Polish literature on the subject of homeschooling is not extensive. The deliberations are focused mainly on the legal framework of this form of education, its essence, practice, opportunities and threats to the cognitive and social development. This article offers a chance to expand knowledge on the practices undertaken in homeschooling. It fills a gap in our knowledge about the role of creativity in this model of education by indicating the consistency of theoretical assumptions on how to support the development of children's creative abilities and the characteristics of the development environment in homeschooling.

Keywords: creative abilities, homeschooling, family environment, creative environment.

Wprowadzenie

Zagadnienie zdolności twórczych jest szeroko podejmowane w aktualnym dyskursie naukowym. Głównym celem artykułu nie jest jednak przytoczenie możliwości wszystkich sposobów rozumienia zdolności twórczych, ale zwrócenie uwagi na to, w jaki sposób działania podejmowane przez rodziców w edukacji domowej wpisują się w teoretyczne założenia związane ze wspieraniem rozwoju zdolności twórczych dzieci.

Na potrzebę poniższych rozważań, bazując na ogólnej definicji zdolności, określanych jako: „wewnętrznie uwarunkowane i najczęściej wrodzone możliwości efektywnego działania” (Czelakowska 2007: 40), autorki przyjęły rozumienie zdolności twórczych jako takich, które: „nie stanowią gotowych umiejętności, nawyków czy wiedzy, lecz podstawę (potencjalność) do łatwiejszego i szybszego opanowania tej wiedzy, nawyków i umiejętności w czasie treningu” (Czelakowska 2007: 40). Zdolności twórcze będą zatem objawiać się w aktywności twórczej podejmowanej przez dziecko. Aktywności odkrywczej, spontanicznej, wynikającej z ciekawości, chęci poznawania, eksploracji. Aktywności, która uwypukli zdolności zarówno w sferze ogólnej, związanej z określonymi cechami osobowości czy sposobami myślenia, jak i w konkretnych dziedzinach. Aktywności, która, jak piszą Robert Gloton i Claude Clero (za: Uszyńska-Jarmoc 2003), jest potrzebą biologiczną, a której zaspokojenie stanowi konieczność dla optymalnego rozwoju dziecka. Jak zaznacza Krzysztof J. Szmidt

(2013), potrzebne są jedynie korzystne warunki pozwalające na podejmowanie działań mających na celu stymulowanie, budzenie i ożywianie potencjalnych zdolności twórczych dziecka, a także rozwijanie obudzonych już zdolności i motywowania do twórczej pracy nad sobą.

Rodzina jako środowisko rozwoju zdolności twórczych

Wpływ czynników społecznych na rozwój i ekspresję zdolności twórczych jest tematem szeroko podejmowanym w pedagogice, psychologii czy socjologii i pozostaje nadal przedmiotem licznych badań (Mendecka 1993, 2003; Gębuś 2009; Pufal-Struzik 2018; Gierczak-Borkowska 2019; Klik, Cierpka 2022). Jednym z takich czynników jest środowisko rodzinne, a co za tym idzie – rodzinne uwarunkowania rozwoju twórczości.

Badacze podkreślają rangę środowiska rodzinnego w generowaniu kreatywnych postaw jednostki, chociaż brak jest jednoznacznych wyników badań w tym obszarze (Cudowska 2004). Raporty i biografie często przedstawiają sprzeczne wnioski co do wpływu rodziny na rozwój twórczości dzieci (Sołowiej 1997; Nęcka 2001). Informacje czerpane są z trzech źródeł: z biografii i autobiografii nieżyjących już wybitnych twórców, wywiadów i retrospekcji twórców żyjących oraz z bezpośrednich badań rodzin dzieci uzdolnionych twórczo. Badania naukowe najczęściej odnoszą się do życia genialnych twórców, dotyczą zatem w szczególności twórczości wybitnej i warunków jej wspierania (Mendecka 2019; Szmidt 2013). Koncentrują się na rodzinach twórców wybitnych, upatrując w nich źródeł rozwoju talentu. Dodatkowo twórczość sama w sobie ma charakter antynomiczny, a w świetle badań warunki jej rozwoju zdają się również cechować dużą sprzecznością. Pozostaje jeszcze kwestia dotycząca tego, czy w przypadku twórczości codziennej i rozwoju kreatywności dziecka należy przyjąć te same zasady wychowania, które ujawniają się w przypadku twórczości wybitnej. Znalezienie uniwersalnych prawd dotyczących rodzinnych uwarunkowań rozwoju twórczości dzieci jest zatem niezwykle trudne.

Wiadomo na pewno, że rodzina to podstawowe środowisko wychowawcze. By odpowiedzieć na pytanie, jakie są rodzinne uwarunkowania pozwalające na rozwój zdolności twórczych w odniesieniu do twórczości codziennej, warto przyjrzeć się m.in. zachowaniom, postawom rodziców, strukturze rodzinnej czy stylowi wychowania oraz zastanowić się, które z nich mogą być korzystnym predyktorem zachowań twórczych. Jak pisze Eric Weiner, rodzina jest mikrokulturą, „którą kształtujemy bardziej bezpośrednio i głębiej niż jakąkolwiek inną. I jak wszystkie kultury, kultura rodziny może wspierać kreatywność lub ją tłamsić. Jeśli się nad tym zastanowić, to wielka odpowiedzialność (...)” (za: Szmidt w druku). Zdaniem Williama Douglasa Walla (1989) w kształtowaniu postawy twórczej ogromne znaczenie ma poczucie bezpieczeństwa rodziców oraz miłość, jaką rodzice okazują dziecku, a co za tym idzie, świadomość samego dziecka, że jest chciane, kochane, doceniane i wspierane. Zdaniem Szmidta dom rodzinny jest kolebką twórczości, zarówno wybitnej i przełomowej, jak i codziennej i amatorskiej (Szmidt 2013), i o ile twórczość wybitna może wynikać z doświadczeń

negatywnych bądź traumatycznych, o tyle twórczość codzienna, powszednia wymaga raczej wsparcia, ciepła i akceptacji ze strony rodziny (Nęcka 2001). Joan Freeman, odwołując się do swoich wieloletnich doświadczeń badawczych wśród brytyjskich zdolnych dzieci, stwierdziła, że dorastanie w rodzinie dysfunkcyjnej wpłynęło bardzo niekorzystnie na rozwój potencjału wielu badanych przez nią dzieci i uniemożliwiło zrealizowanie ich potencjału w dorosłym życiu (za: Stańczak 2019).

Pojawia się zatem pytanie, jakie zachowania i postawy rodziców najlepiej służą rozwojowi twórczości? Zdaniem Szmida (2013) można dostrzec kilka cech wspólnych określających wspierający styl wychowania do twórczości, są to:

- szacunek – dla indywidualności dziecka, jego opinii i poglądów;
- wsparcie – w rozwoju zainteresowań, osiągnięciu celów;
- bliskość – towarzyszenie dziecku i radość z bycia razem, dobra znajomość potrzeb dziecka;
- rozsądna miłość – wsparcie emocjonalne bez nadopiekuńczości;
- zaufanie i wolność – brak dominacji i autokratyzmu, pozwalanie dziecku na decydowanie o sobie w wielu sprawach, jednoczesne zapewnienie poczucia bezpieczeństwa;
- ciekawość i aktywność – pobudzanie ciekawości, stymulowanie zainteresowań, zachęcanie do stawiania pytań, poszukiwań;
- modelowanie – dostarczanie wzorów aktywności poznawczej i twórczej, bycie rodzicami aktywnymi, działającymi niezależnie i twórczo.

Wśród wyróżnionych przez Marię Ryś (2001) stylów wychowania (demokratyczny, autokratyczny, liberalno-kochający, liberalno-niekochający), sprzyjającymi rozwojowi zdolności twórczych są style demokratyczny oraz liberalno-kochający.

Zestawienie 1. Style wychowawcze wspierające rozwój zdolności twórczych dzieci

Wybrane style wychowawcze wspierające rozwój zdolności twórczych dzieci	
Styl demokratyczny	Styl liberalno-kochający
<ul style="list-style-type: none"> - szacunek dla prawa i uczucia każdego członka rodziny, atmosfera wzajemnego zaufania, wspólne rozwiązywanie problemów - główne narzędzia wychowawcze to perswazja i argumentacja zamiast kontroli i przymusu - każdy ma prawo do swobodnego wyrażania swoich poglądów - rodzice traktują poważnie problemy i niepokoje dziecka, co sprzyja budowaniu więzi i relacji w rodzinie - rodzice znają swoje dzieci, ich mocne i słabe strony - dzieci na równych zasadach współpracują z rodzicami, uczestniczą w życiu rodzinnym, lecz w ważnych dla rodziny sprawach rodzice mają decydujący głos 	<ul style="list-style-type: none"> - opiera się na całkowitej swobodzie, spontanicznym rozwoju i niestawianiu wymagań - rodzice ingerują w sprawy dziecka przede wszystkim wtedy, gdy ono o to poprosi i tego potrzebuje, a interweniują w sytuacji niezbędnej konieczności - rodziców z dziećmi łączy więź, czułość, miłość i wzajemne zaufanie - rodzice zaspokajają potrzeby dziecka i stwarzają mu warunki do pracy i nauki

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ryś 2001.

Wszechstronny rozwój jako główny cel oraz akceptacja swoich dzieci obecne w stylu demokratycznym sprzyjają wszechstronnemu rozwojowi oryginalności, wytrwałości, ciekawości, fantazji. Cechy charakterystyczne osób wychowanych w tym stylu to otwartość, spontaniczność, oryginalność, samodzielność, niezależność i twórczość. Styl liberalno-kochający natomiast, mimo niewielkiej ingerencji w życie dziecka, wpływa pozytywnie na rozwój dojrzałej i wszechstronnej osobowości dziecka, kształtując w nim cechy osobowości twórczej (Szmidt 2013). Dziecko może swobodnie rozwijać się w każdej dziedzinie swojego życia, co daje szansę na zwiększenie jego pewności siebie, wyzwolenie inicjatywy, rozwinięcie zaradności, odpowiedzialności, zwiększenie elastyczności wobec zmieniających się warunków/okoliczności czy też tolerancji wobec innych poglądów.

A zatem w systemie rodzinnym, wspierającym rozwój zdolności twórczych dziecka:

- Rodzina tworzy harmonijną całość, jej członkowie są powiązani, lecz zachowują swoją odrębność.
- Panuje atmosfera wzajemnego szacunku i zrozumienia, potrzeby członków rodziny są zaspokajane (zachęca się do rozwoju w każdej dziedzinie życia).
- Rodzice współpracują ze sobą, posiadają autorytet, a dzieci mogą na nich polegać.
- Problemy i ważne dla rodziny sprawy omawiane są wspólnie, decyzje także podejmowane są wspólnie.
- Styl rodzicielski opiera się na zapewnieniu dzieciom poczucia bezpieczeństwa, zaspokojeniu poczucia akceptacji, miłości, kontaktu, więzi.
- Dzieci czują, że są kochane, otoczone ciepłem i mogą być sobą. W przypadku przekroczenia norm czy zasad, są dyscyplinowane, lecz nie obawiają się utraty miłości rodzicielskiej.
- Rodzice znają swoje dzieci, ich mocne i słabe strony¹.

W takiej rodzinie wszystkim członkom zależy na wzajemnym rozwoju. Rodzice starają się wszechstronnie stymulować sferę fizyczną, psychiczną, intelektualną, wolitywną, społeczną i duchową swoich dzieci, zachęcając je do odważnej eksploracji otaczającego świata, rozwijania zdolności i talentów. Akceptują marzenia i unikalne zainteresowania. Znają potrzeby rozwojowe i dopasowują się do nich. Zapewniają wsparcie dla przejawów kreatywności, kształtują twórczą samoocenę (Pufal-Struzik 2018). Rodzice motywują do samodzielności, pomagają w pokonywaniu trudności, stosują konstruktywną ocenę, chwaląc osiągnięcia i wskazując na błędy. Namawiają do podejmowania twórczego wysiłku. Wszystko to sprzyja powstawaniu i rozwojowi zachowań twórczych.

¹ Na podstawie analizy systemów rodzinnych wg. klasyfikacji D. Fielda (za: Dybowska 2012) (rodzina chaotyczna, rodzina władzy, rodzina nadopiekuńcza, uwikłana i prawidłowa).

Specyfika środowiska rozwoju w edukacji domowej – wybrane aspekty

W edukacji domowej rodzice pełnią szczególną rolę, podejmując działania związane nie tylko z rodzicielstwem, ale przyjmując także na siebie pełną odpowiedzialność za kształcenie dziecka. Nauczaniem domowym zajmuje się zazwyczaj jeden rodzic, rezygnując przy tym z pracy zawodowej, uprawiając wolny zawód lub w szczególnych przypadkach wykonując pracę etatową. Najczęściej jest to matka (Kucharska 2014). Jak wskazuje Kinga Wenklar (2013), dla rodzin, które wybierają edukację domową, ważne są więzi rodzinne oraz bliskość i dobre relacje z dziećmi. Rodzice, pełniąc rolę przewodników, pomocników, doradców (Bartnikowska, Garbula 2017), wykazują dużą chęć pomocy w rozwijaniu talentów i zainteresowań dzieci, zachowaniu twórczej postawy wobec nabywanej wiedzy, doświadczaniu radości z wykorzystywania jej na co dzień, kształtowaniu samodzielności i twórczego myślenia.

Aby rozpocząć domową edukację dzieci, nie trzeba być wykwalifikowanym nauczycielem, prawo nie wymaga od rodzica konkretnego wykształcenia. Przed rodzicem w edukacji domowej, jak pisze Marek Budajczak (2002), stoi jednak wiele zadań. Prezentuje on treści nauczania dziecku, a dzięki temu, że naucza jedno bądź najwyżej kilkoro dzieci, może utrzymywać z nimi stały kontakt, one zaś mogą bezpośrednio zgłaszać wątpliwości i trudności w celu ich natychmiastowego eliminowania. Dodatkowo rodzic programuje sekwencje zadań, jest doradcą w sprawie metod i środków wykorzystywanych przez dzieci, ułatwia podejmowanie kolejnych wyzwań przez udzielanie odpowiednich wskazówek oraz inspiruje do większej samodzielności dydaktycznej dziecka aż do momentu wycofania się na rzecz samodzielnego projektowania procesu edukacji przez dziecko.

Dziecko, realizując obowiązek szkolny, przypisane jest do określonej placówki, która udostępnia podręczniki i podstawę programową, natomiast rodzic zobowiązuje się do jej realizowania z dzieckiem (Jurczak 2017). Wiedza z obowiązującego zakresu sprawdzana jest na podstawie egzaminu końcowego przeprowadzanego w szkole, z którego zostaje wystawiona ocena zgodna ze szczegółowymi zasadami oceniania z poszczególnych przedmiotów. Liczba egzaminów zależy od etapu edukacyjnego. W klasach 1–3 jest to egzamin z edukacji wczesnoszkolnej obejmujący edukację polonistyczną, matematyczną, społeczno-przyrodniczą oraz egzamin z języka obcego. W klasach 4–8, zgodnie z §15 ust. 4 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 22 lutego 2019 r. (Dz.U. 2019 poz. 373) w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych dla ucznia spełniającego obowiązek szkolny poza szkołą, o którym mowa w art. 37 ust. 1 ustawy Prawo oświatowe (Dz.U. 2021 poz. 1082), egzamin klasyfikacyjny przeprowadzany jest ze wszystkich obowiązkowych zajęć edukacyjnych z wyjątkiem techniki, plastyki, muzyki i wychowania fizycznego oraz dodatkowych zajęć edukacyjnych. Uczniowi nie ustala się także oceny z zachowania. Każdy egzamin ma formę pisemną i ustną. Dzieci na egzamin ustny przynoszą swoje prace wykonane w ciągu roku, projekty, karty pracy, wszystko, co podsumowuje ich roczną pracę.

Harmonogram dnia i czas na naukę dostosowany jest do potrzeb dziecka i rodziny. Nie ma podziału na jednostki lekcyjne, dzięki czemu dziecko może zgłębiać problem tak długo, jak tego potrzebuje. Forma, w jakiej przyswajana jest wiedza z zakresu podstawy programowej, jest dowolna, w praktyce dostosowywana do indywidualnych potrzeb i zdolności dziecka (Bartnikowska, Garbula 2017). Wśród sposobów nabywania wiedzy przez dziecko oprócz pracy z podręcznikiem występuje metoda projektu, która łączy w sobie zagadnienia z wielu dziedzin. Dużo zajęć odbywa się poza domem, rodzice organizują wycieczki do lasu, by uczyć się przyrody, wyjeżdżają w ciekawe miejsca, zwiedzają je, poznają ich historię. Nierzadko taka wycieczka związana jest także z obowiązującymi treściami nauczania. Oprócz tego organizują różnego rodzaju warsztaty, spotkania, uczą nawzajem swoje dzieci, wykorzystując swoje kompetencje w danym temacie. Zapewniają także dostęp do regularnych zajęć dodatkowych rozwijających pasje i zainteresowania dzieci. Każda rodzina organizuje to sobie inaczej i każda znajduje własny sposób czy system odpowiadający potrzebom rodziców i dzieci.

Kształcenie w edukacji domowej ma zatem wymiar indywidualny i autentycznie wychodzi naprzeciw potrzebom rozwojowym dzieci. Rodzice, akceptując dziecko, wczuwając się w jego sytuację i oglądając świat z jego perspektywy, unikając ocen zewnętrznych, a zachęcając do samooceny, stwarzają okoliczności do budowania poczucia psychicznego bezpieczeństwa (Bonar 2009). Rodzice, towarzysząc dzieciom w nauce, są świadomi zdolności twórczych swoich dzieci w konkretnych dziedzinach, a co za tym idzie – stwarzają warunki do rozwoju tych zdolności, np. poprzez stworzenie warsztatu malarskiego przy rozwijaniu zdolności manualnych czy zapewnienie dostępności materiałów przy rozwijaniu zdolności konstruktorskich. Zachęcają do samodzielnego poszukiwania inspiracji i nabywania umiejętności². Decyzję o podjęciu działań mających na celu rozwój określonej zdolności twórczej pozostawiają dziecku. Rodzice zapraszają zatem dzieci do współtworzenia ich ścieżki edukacyjnej, ucząc je przyjmowania odpowiedzialności za swoje kształcenie wraz ze świadomością konsekwencji podejmowanych decyzji.

Sami także noszą w sobie potrzebę doksztalcenia się, poszerzania wiedzy, która mogłaby im pomóc w towarzyszeniu dzieciom. Uczestniczą np. w zjazdach edukatorów domowych, gdzie mogą uzyskać wsparcie profesjonalistów w podejmowaniu działań wychowawczych i edukacyjnych³.

² Wywiady przeprowadzone przez Autorki w rodzinach prowadzących edukację domową przynoszą m.in. następujące przykłady: dziewczynka wykazująca zdolności manualne (malowanie, haftowanie, szycie) jako 8-latkę chciała nauczyć się szyc. Ponieważ mama nie posiadała takiej umiejętności, zachęciła córkę do samodzielnej nauki obsługi sprzętu i tak stopniowo dziewczynka nabywała umiejętność szycia, podejmując aktywność oraz ucząc się metodą prób i błędów. Chłopiec z innego domu, interesujący się malarstwem, zainspirował się serią filmików w Internecie, tworząc własne prace. Ta samodzielność poszukiwań doprowadziła też chłopca np. do coraz większej umiejętności rozpoznawania obrazów i stylów poszczególnych malarzy. Jego mama wspomina: „Syn podszedł do obrazów i mówi: Mamo, to jest Canaletto. Po prostu rozpoznał” (badania własne 2016).

³ Na podstawie niepublikowanych badań własnych (2016).

Domowe środowisko twórcze

Fragment rzeczywistości społecznej tworzonej przez rodziny, które zdecydowały się na kształcenie w edukacji domowej, stał się obiektem zainteresowań autorek artykułu. W 2016 roku przeprowadziły badania jakościowe, mające charakter zwiadu badawczego, które miały posłużyć nie wytworzeniu wiedzy normatywnej, lecz ukierunkowaniu na nową wiedzę w obszarze ogólnej charakterystyki procesu kształcenia w ED⁴. Wśród danych pozyskanych z wywiadów narracyjnych z rodzicami edukującymi dzieci domowo wyraźnie wyodrębniły się pasaż narracyjne dotyczące wspierania twórczych zdolności dzieci objętych ED. I choć wstępne założenia badań były bardziej ogólne, to pozyskane dane stały się inspiracją do koncentracji na tematyce wspierania twórczych zdolności dzieci objętych edukacją domową. Autorki postanowiły zatem sprawdzić, czy założenia ED opisane w literaturze naukowej i wynikające z praktyki edukacyjnej w tym obszarze można określić jako spójne z teoretycznymi założeniami wspierania twórczych zdolności dzieci. Aby móc dokonać pogłębionej analizy, informacje diagnostyczne pozyskane z badań własnych autorki poszerzyły o dane pochodzące ze szczegółowych badań Magdaleny Giercarz-Borkowskiej⁵, wypowiedzi Aleksandry i Marcina Sawickich⁶, którzy mają pod opieką ponad 1000 rodzin edukujących domowo oraz z aktualnej literatury dotyczącej ED⁷ (Wenklar 2013, Kucharska 2014, Bartnikowska, Garbula 2017, Jurczak 2017, Piwowska 2017, Szafrńska, Pawlak 2021).

Na podstawie zgromadzonych danych dokonano zestawienia wybranych założeń teoretycznych dotyczących środowiska wspierającego rozwój zdolności twórczych dziecka z wybranymi cechami charakteryzującymi środowisko rozwoju w edukacji domowej.

⁴ Jako pierwszy ustalenia zakresu pojęcia ED podjął się w Polsce na użytek pracy naukowej M. Budajczak, który odwołuje się do literatury światowej dokonując jej rzetelnego przeglądu (Budajczak 2002).

⁵ Szczegółowy opis badań znajduje się w: Giercarz-Borkowska (2019), gdzie przywołano szereg wypowiedzi rodziców odnoszących się do wspierania dzieci w nauczaniu, szczególnie w odniesieniu do edukacji dzieci zdolnych

⁶ Aleksandra i Marcin Sawiccy prowadzą prywatne, bezpłatne szkoły podstawowe oraz licea, w których kształcenie oparte jest na metodzie Marii Montessori, podkreślając jednocześnie nieco odmienny charakter pracy w poszczególnych szkołach ze względu na indywidualne środowisko tworzone przez społeczność danej placówki. Szkoły znajdują się w Koszarawie Bystrej, Krzyżówkach, Przyłękowie, Kętach, Kolebach i Żywcu. Z rodzinami edukującymi domowo współpracują od 2010 roku. Spotykają się z nimi nie tylko przy okazji egzaminów, ale są także m.in. organizatorami obozów sportowych, wakacji, warsztatów, konsultacji, spotkań rozwojowych dla rodzin z ED (na podstawie publikacji portalu *Edukacja: Można Inaczej*).

⁷ Aleksandra Tłuściak-Deliowska oraz Michał Krawiec (2020) wskazują na w dalszym ciągu ubogą bazę literatury naukowej w Polsce dotyczącą edukacji domowej.

Zestawienie 2. Spójność założeń teoretycznych dotyczących wspierania rozwoju zdolności twórczych dzieci z charakterystyką środowiska rozwoju w edukacji domowej

Wybrane założenia teoretyczne dotyczące środowiska wspierającego rozwój zdolności twórczych	Wybrane cechy charakteryzujące środowisko rozwoju w edukacji domowej
szacunek dla indywidualności dziecka, jego opinii i poglądów	– niestandardowe myślenie dziecka (niezgodne z kluczem) jako motyw do podejmowania edukacji domowej
styl rodzicielski oparty na zapewnieniu dzieciom poczucia bezpieczeństwa, zaspokojeniu poczucia akceptacji, miłości, kontaktu, więzi	– bliskie i dobre relacje z dziećmi – harmonogram dnia i czas na naukę dostosowany do potrzeb rodziny
zaufanie i wolność, pozwalanie dziecku na decydowanie o sobie w wielu sprawach, jednocześnie zapewnienie poczucia bezpieczeństwa	– decyzja o podjęciu działań mających na celu rozwój określonej zdolności twórczej leży po stronie dziecka – nauka przyjmowania odpowiedzialności za swoje kształcenie wraz ze świadomością konsekwencji podejmowanych decyzji
dzieci na równych zasadach współpracują z rodzicami	– współtworzenie przez dziecko własnej ścieżki edukacyjnej wspólnie z rodzicami – wiele rodzin planuje zajęcia wg harmonogramu tygodniowego, także w takiej organizacji dużo zależy od wyboru dzieci
pobudzanie ciekawości, zachęcanie do stawiania pytań, poszukiwań, pozwalanie na wybór tematu i charakteru ćwiczeń twórczych	– brak podziału na jednostki lekcyjne, dzięki czemu dziecko może zgłębiać problem tak długo, jak tego potrzebuje – brak narzuconego sposobu realizacji podstawy programowej i opanowywania materiału – swobodny rytm dnia umożliwiający uczenie się we własnym tempie w sposób, jaki najbardziej odpowiada dziecku
wsparcie w rozwoju zainteresowań, osiągnięciu celów, nawiązywanie do istniejących potrzeb i zainteresowań dziecka oraz budzenie nowych	– możliwość wyboru przez dziecko treści szczególnie go interesujących i przestrzeń na zgłębianie ich na poziomie nawet znacznie rozszerzonym – zapewnienie dostępu do zajęć dodatkowych (rodzice starają się indywidualizować zajęcia – dla każdego dziecka dobierają treści i rodzaj aktywności związany z jego zainteresowaniami) – organizacja zajęć dodatkowych przez rodziców posiadających odpowiednie kompetencje – priorytetem wyznaczającym kierunek i rytm są raczej samorealizacja dziecka niż opanowanie szkolnych przedmiotów

Wybrane założenia teoretyczne dotyczące środowiska wspierającego rozwój zdolności twórczych	Wybrane cechy charakteryzujące środowisko rozwoju w edukacji domowej
stymulowanie aktywności twórczej	<ul style="list-style-type: none"> - tworzenie przyjaznego środowiska uczenia się i tworzenia poprzez przyjazną atmosferę bez presji związanej z ocenianiem eksploracji i bieżących osiągnięć - dostępność różnego rodzaju materiałów do tworzenia w najbliższym otoczeniu dziecka
prowadzenie do samodzielnego oraz autonomicznego gromadzenia przez dziecko doświadczeń indywidualnych i społecznych.	<ul style="list-style-type: none"> - zachęta do samodzielnego poszukiwania inspiracji i nabywania umiejętności - inspiracja do większej samodzielności dydaktycznej dziecka aż do momentu wycofania się na rzecz samodzielnego projektowania procesu edukacji przez dziecko
rozwijanie autonomicznej motywacji poznawczej (wspieranie motywacji wewnętrznej)	<ul style="list-style-type: none"> - podsuwanie inspiracji do rozwoju zdolności twórczych w określonej dziedzinie - brak narzuconej formy zaliczenia poszczególnych partii materiału
modelowanie – dostarczanie wzorów aktywności poznawczej i twórczej, bycie rodzicami aktywnymi	<ul style="list-style-type: none"> - wykorzystywanie własnych kompetencji w nauce dzieci, dzielenie się własnym doświadczeniem
zachęcanie do eksploracji świata	<ul style="list-style-type: none"> - eksploracja przez doświadczanie (warsztaty, wy-cieczki, eksperymenty) - nauka przez podróżowanie
przeciwdziałanie przeszkodom (pomo-c w rozpoznaniu przeszkody, zachęta do jej pokonania i dostarczenie określonych narzędzi, by to zrobić)	<ul style="list-style-type: none"> - odwoływanie się do sytuacji, w której już kiedyś trud został przezwyciężony przez dziecko - szukanie innej formy podejmowania określonej aktywności (przy zniechęceniu), np. zamiast tradycyjnych ćwiczeń – nagrywanie wykonań w do-mowym studiu nagraniowym - wspólna dyskusja o podejmowanych aktywno-ściach i niekiedy modyfikowanie ilości zajęć, w których dziecko uczestniczy (przy zmęczeniu)
stabilna sytuacja finansowa	<ul style="list-style-type: none"> - stabilna sytuacja finansowa

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych badań własnych oraz: Uszyńska-Jarmoc 2003; Bonar 2009; Szmidt 2013; Wenklar 2013; Kucharska 2014; badania własne 2016; Bartnikowska, Garbula 2017; Jurczak 2017; Piwowarska 2017; Pufal-Struzik 2018; Giercarz-Borkowska 2019; Szafrńska, Pawlak 2021.

Powyższe zestawienie pozwala na dostrzeżenie spójności wybranych cech charakteryzujących środowisko rozwoju w edukacji domowej z wybranymi założeniami

teoretycznymi dotyczącymi środowiska wspierającego rozwój zdolności twórczych. Owa spójność występuje zarówno w obszarze dotyczącym budowania relacji, jak i w sferze poznawczej i emocjonalnej.

Podsumowanie

Środowisko tworzone przez rodziny pozostające w edukacji domowej „sprzyja opanowaniu nowych umiejętności i wiedzy, wzbogaca proces uczenia się i nauczania o nowe treści i metody, zachęca do eksploracji i czerpania wiedzy z różnych źródeł” (Szmidt 2013: 293). Pozwala na wyrażanie myśli i uczuć, odreagowanie nagromadzonych napięć i lęków, wdraża do odpowiedzialności za inne osoby. Dziecko staje się sprawcą, a nie tylko odbiorcą zdarzeń:

inicjuje różnorodne autonomiczne działania, ma możliwość dokonywania wyborów, umie i określa prawdopodobieństwo lub wartość konsekwencji wybranego działania, przyjmuje odpowiedzialność za [...] własne niepowodzenia lub porażki (Szmidt 2013: 235).

Można zatem wnosić, iż pozostawanie w edukacji domowej jest przestrzenią, w której dzieci nie tylko mogą z powodzeniem rozwijać zdolności twórcze, ale także poprzez swobodny przebieg twórczego działania, pozostawanie w dialogu z samym sobą, dzięki bezpieczeństwu psychicznemu, atmosferze zaufania i zachęty mogą kształtować osobowość twórczą.

Zdaniem autorek wykazana spójność i potencjał rozwojowy, jaki drzemie w środowisku rodzin edukujących domowo, jest tematem wartym dalszego pogłębienia. Podjęte przez autorki dalsze badania pogłębiające wskazują na wielość obszarów, które mogą stać się okazją do uzupełnienia luki w wiedzy na temat środowiska rozwoju i wspierania zdolności twórczych dzieci w edukacji domowej. Obszary tematyczne do przyszłych badań to m.in.:

- uważność na potrzeby i zainteresowania dziecka;
- waga budowania relacji opartej na zaufaniu;
- towarzyszenie w rozwoju pasji dziecka;
- problematyka postrzegania zdolności twórczych, rozumianych przez rodziców edukujących domowo głównie jako zdolności twórcze kierunkowe, zazwyczaj należące do obszaru sztuki.

Są to tematy do dalszej eksploracji, istotne z punktu widzenia naukowego, gdyż liczba polskich studiów empirycznych zidentyfikowanych w bazie z recenzowanymi artykułami naukowymi jest niewielka⁸.

⁸ Aleksandra Tłuściak-Deliowska i Michał Krawiec (2020) dokonali systematycznego przeglądu polskich studiów empirycznych publikowanych w recenzowanych czasopismach naukowych o tematyce związanej z edukacją domową. Wyłonili zaledwie 7 publikacji spełniających te kryteria.

Bibliografia

- Bartnikowska U., Garbula J. M. (2017) „E-wsparcie” dla rodziców w edukacji domowej dzieci, „Studia Pedagogica Ignatiana”, nr 3(20), s. 31–46, <https://doi.org/10.12775/SPI.2017.3.002>.
- Bonar J. (2009) *Wspieranie postawy twórczej w edukacji domowej dzieci w: Edukacja domowa w Polsce. Teoria i Praktyka*, Zakrzewska M., Zakrzewski P. (red.), Warszawa, Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „Adam”, s. 63–86.
- Budajczak M. (2002) *Edukacja domowa*, Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Cudowska A. (2004) *Kształtowanie twórczych orientacji życiowych w procesie edukacji*, Białystok, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.
- Czelakowska D. (2007) *Inteligencja i zdolności twórcze w początkowym okresie edukacji*, Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Dybowska E. (2012) *Teoria systemowej pracy z rodziną*, Kraków, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej.
- Gębuś D. (2009) *Innowacyjna szkoła – kreatywny uczeń: twórczość wyzwaniem współczesnej edukacji*, „Podstawy Edukacji”, nr 2, s. 193–205.
- Gierczak-Borkowska M. (2019) *Edukacja domowa jako alternatywa edukacyjna dla dzieci zdolnych*, Wrocław, Wydawnictwo Teksty.
- Jurczak A. A. (2017) *Edukacja domowa – nowy czy stary styl kształcenia*, „Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych”, nr 70, s. 190–201.
- Klik M., Cierpka A. (2022) *Rodzinne uwarunkowania kreatywności*, Warszawa, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, <https://doi.org/10.31338/uw.9788323556411>.
- Kucharska A. M. (2014) *Dlaczego edukacja domowa? Aksjologiczne uzasadnienie edukacji bez szkoły*, „Wychowanie w Rodzinie”, t. 10 (2/2014), s. 205–224.
- Łukasiewicz-Wieleba J. (2018) *Rozpoznawanie potencjału oraz wzmocnienia i ograniczenia rozwoju zdolności dzieci w narracjach rodziców*, Warszawa, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Mendecka G. (1993) *Zmienne życia rodzinnego a rozwój zdolności twórczych*, Częstochowa, Wydawnictwo WSP.
- Mendecka G. (2003) *Środowisko rodzinne w percepcji osób aktywnych twórczo*, Częstochowa, Wydawnictwo WSP.
- Mendecka G. (2019) *Doświadczenia rodzinne jako czynnik rozwoju wybitnych twórców*, Warszawa, Difin.
- Nęcka E. (2001) *Psychologia twórczości*, Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Piowarska M. (2017) *Życiorysy edukatorów domowych i dzieci edukacji domowej – analiza fragmentów biografii publikowanych*, „Biografistyka Pedagogiczna”, r. 2, nr 1, s. 261–275, <https://doi.org/10.36578/BP.2017.02.16>.
- Pufal-Struzik I. (2018) *W trosce o wszechstronny rozwój potencjału twórczego dziecka w rodzinie*, „Fides et Ratio: Wokół Dobra, Piękna i Prawdy”, t. 36, nr 4, 224–237.
- Ryś M. (2001) *Systemy rodzinne. Metody badań struktury rodziny pochodzenia i rodziny własnej*, Warszawa, Wydawnictwo Seventh Sea.
- Sołowiej J. (1997) *Psychologia twórczości*, Gdańsk, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

- Stańczak M. (2019) *Doświadczenia rodzin w odkrywaniu i rozwijaniu zdolności dzieci. Perspektywa pedagogiczna*, Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Szafrńska A., Pawlak J. (2021) *Rodzic w roli nauczyciela, czyli o organizacji procesu kształcenia i wychowania z perspektywy rodziców uczących swoje dzieci w domach*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, nr 34(1), s. 79–90, <https://doi.org/10.17951/j.2021.34.1.79-90>.
- Szmidt K. J. (2013) *Pedagogika twórczości*, Sopot, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Szmidt K. J. (2019), *ABC kreatywności. Kontynuacje*, Warszawa, Difin.
- Szmidt K. J. (w druku) *Kreatywnie w rodzinie w: Kreatywnie... bo w rodzinie*, Szmidt K. J. (red.), Warszawa, Orlen – Dar Serca.
- Tłuściak-Deliowska A., Krawiec M. (2020) *Edukacja domowa jako alternatywna forma realizacji obowiązku szkolnego. Stan polskich badań i perspektywy badawcze*, „Przegląd Pedagogiczny”, nr 1/2020, s. 191–202.
- Uszyńska-Jarmoc J. (2003) *Twórcza aktywność dziecka. Teoria – rzeczywistość – perspektywy rozwoju*, Białystok, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.
- Wall W. D. (1989) *Twórcze wychowanie w okresie dzieciństwa*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Wenklar K. (2013) *Edukacja domowa – pięć najczęściej stawianych pytań*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce”, t. 8, nr 30(4), s. 109–117.

Źródła internetowe

Publikacje portalu *Edukacja: Można Inaczej*:

<https://mms.edu.pl/> (dostęp: 20.09.2022).

<https://moznainaczej.edu.pl/> (dostęp: 20.09.2022).

<https://open.spotify.com/show/2biFXI0t3bYkWjnjGxXRLU> (dostęp: 22.09.2022).

O Autorkach

Anna Majewska-Owczarek – asystentka w Katedrze Edukacji Artystycznej i Pedagogiki Twórczości Uniwersytet Łódzkiego, absolwentka szkoły muzycznej I stopnia, studiów na kierunku pedagogika, specjalność edukacja artystyczna oraz studiów podyplomowych z zakresu logopedii i arteterapii; trenerka wokalna, trenerka międzynarodowego programu edukacyjnego Odyseja Umysłu. Jej zainteresowania badawcze dotyczą sztuki, kształcenia głosu, pedagogiki twórczości, środowiska wspierającego twórczość uczniów.

Martyna Justyńska – asystentka w Katedrze Edukacji Artystycznej i Pedagogiki Twórczości Uniwersytetu Łódzkiego, absolwentka szkoły muzycznej I stopnia i studiów na kierunku pedagogika, specjalność edukacja artystyczna; trenerka międzynarodowego programu edukacyjnego Odyseja Umysłu, instruktorka metody edukacji muzycznej dzieci najmłodszych E. E. Gordona; instruktorka tańca ludowego i współczesnego. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się wokół sztuki i pedagogiki twórczości – w szczególności twórczego rozwiązywania problemów.

Anna Majewska-Owczarek – MA, is an assistant at the Department of Artistic Education and Pedagogy of Creativity at the University of Lodz. Graduate of the music school of the first degree, she has studied in the field of pedagogy, specializing in artistic education, and finished postgraduate studies in the field of speech therapy and art therapy. Vocal coach, and coach of the international educational program Odyssey of the Mind. Her research interests include: art, voice training, pedagogy of creativity, and the environment that supports students' creativity.

Martyna Justyńska – MA, is an assistant at the Department of Artistic Education and Pedagogy of Creativity at the University of Lodz, graduate of the first degree music school. She has studied in the field of pedagogy, specializing in artistic pedagogy. Trainer of the international educational program Odyssey of the Mind, instructor of E. E. Gordon method of music education of the youngest children; folk and contemporary dance instructor. Her research interests focus on the art and pedagogy of creativity, in particular – creative problem solving.

Cytowanie

Majewska-Owczarek A., Justyńska M. (2023) *Wspieranie zdolności twórczych dzieci w edukacji domowej – wskazania do przyszłych badań*, „Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne”, nr 1(16), s. 206–219, <https://doi.org/10.18778/2450-4491.16.13>.